

Інклюзивна освіта в школах Обухівського району: проблеми та перспективи

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2022.2.2-1/13>

Кириченко Д.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,

david0634727212@gmail.com

Надійшла до редакційної колегії 20.11.2022.

Прийнята: 28.11.2022

Анотація. У статті розкрито становище інклюзивної освіти в Україні, наведено приклади кращих кейсів впровадження інклюзивного навчання в європейських державах. Автором проаналізовано

реформування освіти в Україні та простежено тенденції у становленні освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Досліджено міжнародні договори та законодавчу базу України про статус інклюзивної освіти у світі та державі. Метою дослідження є спроба проаналізувати розвиток інклюзивності внаслідок реформ освіти на локальному рівні, а саме в Обухівському районі. В роботі розглянуто систему впровадження навчання для учнів з ООП (особливі освітні потреби), що складається з інклюзивно-ресурсних центрів, ЗЗСО (заклади загальної середньої освіти) з інклюзивними класами, асистентів вчителів, спеціальних підходів у навчанні та батьків учнів. До 2016 року в українській освіті не було створено належних умов для навчання та розвитку дітей з ООП. Поштовхом для проведення реформ стало більш відкрите суспільство, а також військові дії на сході держави у 2014 році, що загострило питання повноцінного життя та задоволення потреб для осіб з інвалідністю та осіб з інклюзивними потребами. Новим викликом є повномасштабне вторгнення Росії з 24 лютого 2022 року, котре може призвести до тисяч травмованих осіб. Під час дослідження було встановлено, що в районі в межах 6 досліджуваних ОТГ (об'єднані територіальні громади) проживає 1061 особа, проте в школах району навчається лише 163 особи з ООП. Це пов'язано з рядом проблем, серед яких є досить низька професійна компетентність вчителів, не готовність батьків співпрацювати з ІРЦ (інклюзивно-ресурсні центри), не підготовленість навчальних закладів для комфортного перебування учнів. Проте відбуваються і позитивні зміни, а саме збільшення інклюзивних класів, та загальне зростання довіри батьків до ЗЗСО.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, Обухівський район, інклюзивність.

Inclusive education in schools of Obukhiv district: problems and prospects

Kyrychenko D.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, david0634727212@gmail.com

Annotation. The article focuses on the situation of inclusive education in Ukraine and illustrates the best cases of the inclusive education implementation in European countries. The author analyzes the education reform in Ukraine and traces trends in the formation of the educational environment for children with special educational needs. In particular, the author examines international treaties and the legislative framework of Ukraine on the status of inclusive education in the world and in Ukraine. The purpose of the study is to analyze the development of inclusiveness as a result of education reforms at the local level, namely in Obukhiv district. The work looks into the system of education

implementation for the students with special educational needs which consists of inclusive resource centers, secondary education institutions with inclusive classes, teacher assistants, special approaches to teaching and students' parents. Until 2016 Ukrainian educational system did not have appropriate conditions for the education and development of the children with special educational needs. Nevertheless, the more open society as well as the military actions in the east of the country in 2014 became the impetus for the reforms and made it urgent to deal with the issues of providing the full life and meeting the needs of people with disabilities. Since February 24, 2022 there has been a new challenge – the full-scale invasion of Russia, which will probably lead to thousands of affected people. The research shows that 1,061 people live in the territory within 6 investigated united territorial communities, but only 163 people with special needs study in the local schools. This can explain by a number of problems such as rather low professional competence of teachers, parents' unwillingness to cooperate with inclusive resource centers and the educational institutions which are not ready for students' comfortable stay. However, there are also positive changes, namely the bigger number of inclusive classes and parents' increased trust in secondary education institutions.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, Obukhiv district, inclusiveness.

Вступ. Інклюзивна освіта є невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу. За останнє десятиліття Україна здійснила значні кроки у впровадженні інклюзії на усіх рівнях навчання. Початок російської агресії на сході України в 2014 році спровокував збільшення дітей з особливими освітніми потребами на декілька тисяч осіб, а також початок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року призведе до катастрофічного збільшення дітей з ООП внаслідок психічних та фізичних травмвань.

За даними Державної служби статистики України серед осіб з інвалідністю на 2021 р. нараховується 162,9 тис. дітей. За останніми даними МОН у 2021/2022 навчальних р.р. інклюзивним навчанням було охоплено 32686 учнів, що становить близько 20% від загальної кількості. Станом на 2021 рік в Україні працювали 13 991 школа, серед них 7136 закладів в яких організовано інклюзивні класи, що складає 51% від загальної кількості загальноосвітніх закладів.

На відміну від України, у Західній Європі реформування освіти в напрямку інклюзії розпочалось у 70-х рр. ХХ ст. Італія почала реформувати систему освіти однією з перших у європейському регіоні інтегруючи в неї дітей з ООП, тому вже близько 90% дітей з особливими потребами навчаються у закладах загального типу.

В Італії понад 90% дітей з особливостями психофізичного розвитку здобувають освіту в закладах загального типу. У Литві уже зараз 90% дітей з особливими освітніми потребами здобувають освіту в інклюзивних класах загальноосвітніх шкіл. У спецшколах країни, їх нараховується 43, навчаються лише учні з важкою та дуже важкою формами інвалідності. (Макарова V., 2022) Загальний відсоток інклюзивної освіти в Польщі становить близько 42%.

Проблематику та становлення інклюзивної освіти в Україні активно досліджують українські вчені А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко. У своїх роботах вони вивчають залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітніх закладах, пристосованість середовищ для дітей з особливими потреба та їх соціалізацію в суспільстві.

Об'єктом дослідження виступає інклюзивна освіта в школах Обухівського району; **предметом** – розвиток, поточний стан та проблеми пов'язані з впровадженням інклюзивного навчання для потребуючих осіб. **Метою** дослідження є спроба оцінити інклюзивну освіту на прикладі Обухівського району Київської області, розглянути особливості розвитку та проблеми інклюзивності в школах. **Завданнями** статті є, зокрема, визначення поняття “інклюзивної освіти” та принципів інклюзивного навчання; аналіз становлення інклюзивної

освіти в Україні протягом останніх років; дослідження розвитку інклюзії в школах Обухівського району; формування проблем та можливих перспектив розвитку інклюзивної освіти в ЗЗСО Обухівського району.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження базується на вивченні законів та постанов про освіту, статистичної інформації з тематичних публікацій Міністерства освіти та науки, відділів освіти Обухівського району та даних інклюзивно-ресурсних центрів. Під час роботи було використано статистичний метод, методи аналізу та синтезу, а також метод опитування для збору актуальної інформації щодо дітей з ООП в представників ІРЦ та відділів освіти.

Результати та їх аналіз. За визначенням Міністерства освіти та науки України «інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.» (Ministerstvo osvity ta nauky. <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>)

У Конвенції про права осіб з інвалідністю зазначено, що інклюзія передбачає вільний доступ до формальної та неформальної освіти усім членам суспільства, незважаючи на фізичні та психічні особливості з усуненням будь-яких проявів дискримінації та булінгу. Вона має на меті долати бар'єри та перепони на шляху до навчання, боротися зі шкідливими стереотипами та сприяти захищенню прав і свобод осіб з інвалідністю. (Convention on the Rights of Persons with Disabilities. <https://cutt.ly/1GTVgN5>)

У Саламанській декларації сформовано принципи інклюзивного навчання серед яких можна виділити найсуттєвіші (The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>):

- Кожна дитина має повне право на освіту, розвиток та отримання знань;
- Освітні програми мають зважати на унікальні особливості та навчальні потреби кожної дитини;
- Освіта має розкривати потенціал дитини;
- Діти з ООП повинні мати безперешкодний доступ до будь-яких навчальних установ;
- Навчальні заклади мають створити необхідні умови для навчання дитини та забезпечити кожного учня психологічним комфортом під час навчання;
- Загальноосвітні заклади освіти є найбільш ефективним методом навчання з точки зору забезпечення потреб дитини, протидії дискримінації та розподілу державних коштів.

Нині інклюзивна освіта розглядається в Україні як «комплексний підхід забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей у навчально-пізнавальній діяльності». (Poroshenko M. A., 2019)

В Україні діє ряд законів та постанов щодо освіти осіб з особливими потребами, а саме Закон про освіту (статті 19, 20), Закон про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання, Постанова про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (передбачає формування рівнів підтримки для учнів з ООП).

Завдяки внесенню нових законів та постанов в Україні спостерігаються позитивні тенденції у розвитку інклюзивної освіти. Протягом п'яти років впровадження інклюзивної освіти (2016-2021), за даними МОН у 7 разів зросла кількість учнів із особливими освітніми потребами. За даний період спостерігаються позитивні тенденції щодо збільшення кількості учнів у класах з інклюзивним навчанням (Ministerstvo osvity ta nauky. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>):

- у 2015/
- 2016 н. р. – 2720 учнів;
- у 2016/2017 н. р. – 4180 учнів;
- у 2017/2018 н. р. – 7179 учнів;
- у 2018/2019 н. р. – 11839 учнів;
- у 2019/2020 н. р. – 19345 учнів

Це пов'язано, як зі збільшенням кількості батьків, які віддають перевагу навчанню дитини в закладі освіти за місцем проживання родини, а також з удосконаленням нормативно-правової бази щодо освіти дітей з особливими потребами.

У значної частини суспільства інклюзія все ще асоціюється з особами, що мають певні фізичні та психологічні вади та не здатні жити без сторонньої допомоги у зовнішньому середовищі. Проте діти, які потребують інклюзивної освіти, можуть і не мати інвалідності, але вони мають особливі освітні потреби. Згідно з Законом України «Про освіту» дитина з особливими освітніми потребами – «це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (Про освіту: Закон України від 05.09.2017. №2145-VIII. Урядовий кур'єр від 04.10.2017. №186).

Одним з головних аспектів розвитку інклюзивної освіти в Україні є створення інклюзивно-ресурсних центрів (ІЦР) (Постанова про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр), котрі забезпечують права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2-х до 18-ти років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти. Основними завданнями ІЦР є професійний супровід дітей з ООП, їхня психологічна підтримка, надання рекомендацій щодо програми навчання, проведення комплексної оцінки задля визначення особливих освітніх потреб дитини.

Станом на 2019-2020 н. р. В Обухівському районі функціонувало 6 ІЦР. Серед ЗЗСО діяло 84 школи в яких навчалося 29089 учнів. За даними таблиці можна розглянути кількість ЗЗСО з інклюзивним навчанням та кількість учнів на інклюзивному навчанні у ЗЗСО (охоплено не всі ОТГ через відсутність статистичної інформації).

Таблиця. 1. Кількість ЗЗСО з інклюзивними класами та учнів з ООП за 2019/2020 рр.

[Укладено авторами за результатами вивчення загальнодоступної статистики <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>]

ОТГ	Загальна кількість дітей з особливими потребами (в тому числі з інвалідністю)	Шкільного віку	Кількість ЗЗСО з інклюзивним навчанням	В них інклюзивних класів	Кількість учнів на інклюзивному навчанні у ЗЗСО
Богуславська	89	77	4	5	5
Миронівська	54	41	4	22	29
Кагарлицька	43	37	5	18	23
Обухівська	481	176	5	30	44
Васильківська	279	265	14	39	49
Ржищівська	115	46	2	8	13

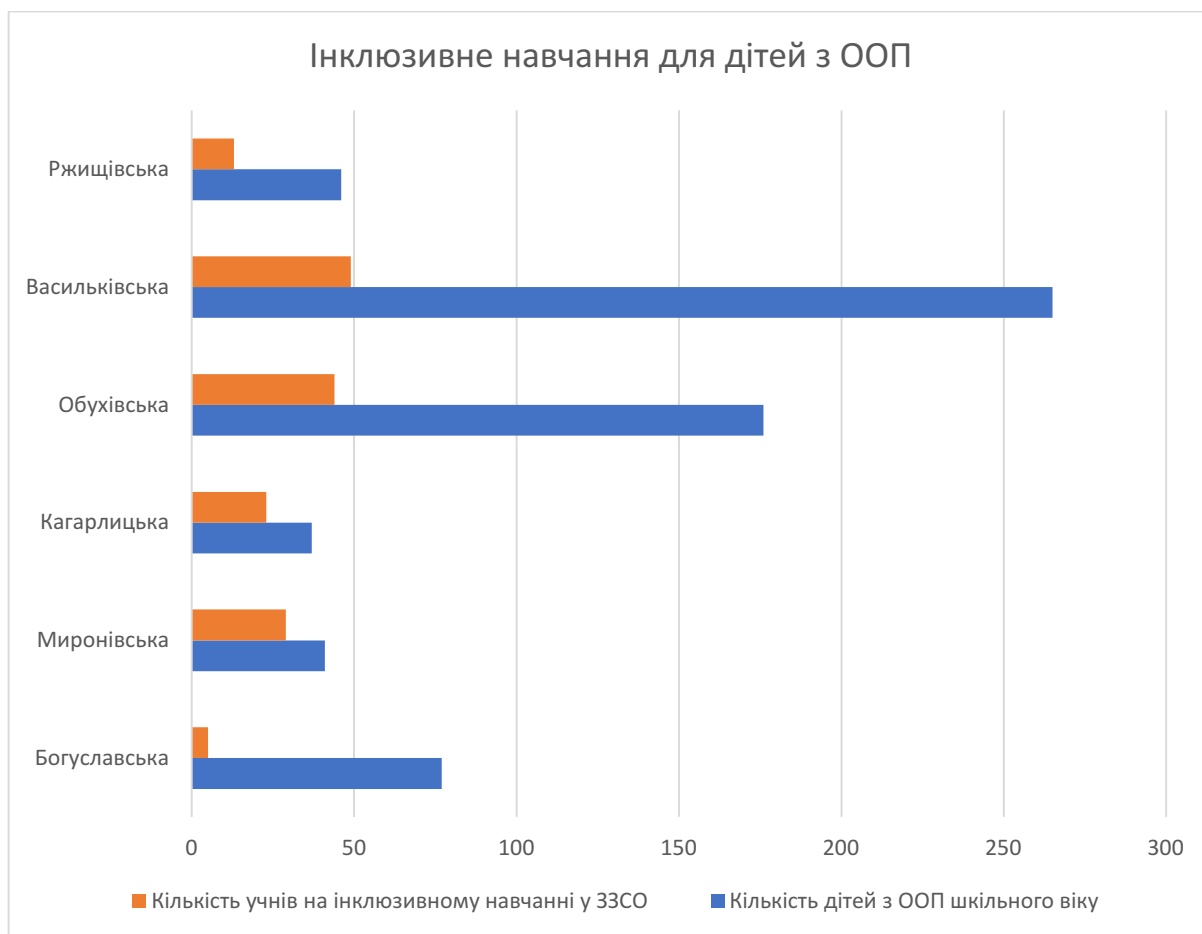

Рисунок 1. Інклюзивне навчання для дітей з ООП [Укладено авторами за результатами вивчення загальнодоступної статистики]

В таблиці 1 можна чітко простежити диспропорції між кількістю дітей з ООП шкільного віку та кількістю учнів на інклюзивному навчанні у ЗЗСО. Значна частка дітей не залучені до навчального процесу по багатьом причинам:

- Не готовність батьків працювати зі школою та ІРЦ, негативні тенденції простежуються частіше у сільській місцевості;
- Вагання батьків щодо якості освіти та супроводу дитини в ЗЗСО;
- Не пристосованість навчальних закладів до потреб дитини, що змушує батьків орієнтуватися на домашнє навчання;
- Не достатня кількість спеціалістів, вчителів-реабілітологів, психологів, логопедів.

Навчання у ЗЗСО з інклюзивними класами в Обухівському районі проводиться за такими підходами:

- мейнстримінг – передбачає встановлення дружніх стосунків та спілкування між дітьми, що мають особливі освітні потреби. Даний підхід найкраще реалізовується в позаурочний час у виявленні неформального спілкування, проведенні заходів, гуртків.
- інтеграція – залучення дітей з ООП до навчання в звичайних ЗЗСО. Навчання у досліджуваному районі переважно відбувається в умовах функціональної абсолютної та комбінованої інтеграції. Абсолютна інтеграція передбачає постійне навчання інклюзивних учнів в рівних умовах з іншими однокласниками, комбінована інтеграція супроводжується допомогою спеціалістів та вчителів-дефектологів.

Супровід щодо навчання учнів з ООП здійснюють ІРЦ проводячи комплексну оцінку можливостей учнів та пропонуючи рекомендації щодо навчальних програм та навантаження академічними годинами. Саме ІРЦ визначають здібності дитини її освітні можливості та за

потреби дають запит щодо створення інклюзивного класу у ЗЗСО (Постанова від 15 вересня 2021 р.). Кожен інклюзивний клас має асистента вчителя, котрий супроводжує учнів з ООП, проте у сільській місцевості за відсутності кваліфікованих кадрів, та малої кількості учнів у школах може бути лише один асистент.

За потреби для учня з ООП може складатися індивідуальний навчальний план для зменшення навантаження на учня та адаптації та/або модифікації окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів). За проведеними опитуваннями представників ІРЦ Обухівського району Київської області можна виділити ряд проблем, що постали перед якісним впровадженням інклюзивної освіти:

- Професійна невідповідність вчителів для роботи з дітьми з ООП. Близько лише 1% вчителів працюють з класами в яких є учні з певними освітніми потребами;
- Високий середній вік вчителів 44+ років, їх не готовність працювати та сприймати учнів з ООП. Частка вчителів старше 40 років станом на 2020 р. у Київській області становила 69,4% (Osvita v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy. <https://cutt.ly/XMkfER7>)
- Архітектурна непристосованість закладів для потреб даної категорії учнів: відсутність пандусів, ліфтів, умовних позначень та шляхів руху для дітей з вадами зору та слуху, ігрових та реабілітаційних кімнат. Також недостатньо уваги приділяється доступності пришкольніх територій: наявність під'їздів, паркувальних місць для осіб з інвалідністю, зокрема, для підвезення дітей на візках, обладнаних спортивних майданчиків для дітей з інвалідністю тощо. Дуже мало закладів освіти обладнано спеціальними туалетними кімнатами;
- Академічна перевантаженість освітніх програм, котрі складно адаптувати під потреби дитини;
- Негативне ставлення батьків інших учнів, їх неприйняття спів навчання з дітьми з ООП;
- Відсутність достатньої кількості професійно укомплектованих команд вчителів та спеціалістів для супроводу дітей з ООП;
- Неопрацьованість нормативно-правової бази, яка б ретельно контролювала та систематизувала роботу загальноосвітніх шкіл, котрі мають інклюзивні класи.

Проте, безумовно спостерігається розширення мережі ІРЦ та ЗЗСО з інклюзивними класами в Обухівському районі, що вказує на позитивну динаміку зміни відношення батьків учнів з ООП та їхнє зростання довіри до навчання у загальноосвітніх школах. Для прикладу, в Обухівській ОТГ близько 80% батьків готові іти до ІРЦ, а станом на 2022 рік серед 11 закладів Богуславської ОТГ вже 7 шкіл та 1 філія мають інклюзивні класи.

Нещодавня постанова “Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти” є важливим кроком до зміни надання освітніх послуг дітям з ООП “за реальною потребою”. Постанова передбачає індивідуальну модель підтримки, командне визначення освітньої траєкторії, тісну взаємодію з сервісами інклюзивно-ресурсних центрів, та точкове фінансування потреб.

Постанова передбачає, що учні одного віку з ООП можуть пропорційно розподілятися між класами за рівнями підтримки, що значно знижує навантаженість на класи та дозволяє глибше і ефективніше пропрацьовувати проблеми і потреби інклюзивних учнів.

Висновки. В Обухівському районі Київської області загалом спостерігаються позитивні зміни у розвитку інклюзивної освіти. Важливу роль відіграють політика держави, формування інклюзивного суспільства, сім'я та діяльність педагога. Важливим прикладом підтримки державою інклюзивного суспільства є прийняття закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування терміна "особа з інвалідністю" та похідних від нього” який замінив слово "інвалід" словами "особа з інвалідністю".

Звісно спостерігаються досить суттєві диспропорції у розвитку інклюзивної освіти у містах та в селах, що залежить від обізнаності населення, залежності від радянської моделі сприйняття “інвалідів”. Загалом дослідження стану інклюзивної освіти в Обухівському районі

показало, що інтенсивне впровадження інклюзії в школах існує не лише у великих містах, а й у малих містах та селах та розвивається за світовими стандартами маючи як недоліки так і переваги (впровадження рівнів підтримки для учнів з ООП від 1 січня 2022 року). У формуванні інклюзивної освіти та інклюзивного простору для учнів виникає ряд суттєвих проблем, проте все більша залученість дітей з ООП до навчання у ЗЗСО є ознакою того що освіта та суспільство змінюються на краще.

Список використаних джерел:

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. <https://cutt.ly/1GTVgN5>.

Inklyuzyvne navchannia. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy - Statystichni dani. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>.

Osvita v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy. <https://cutt.ly/XMkfER7>.

Poroshenko M. A. Inklyuzyvna osvita: navch. posibnyk. Kyiv: TOV «Ahentstvo «Ukraina». 2019. 300 s (in Ukrainian)

The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

Transformatsiia spetsialnoi osvity v Lytvi: yak tse vidbuvalosia y shcho ye zaraz. <https://nus.org.ua/articles/transformatsiya-spetsialnoyi-osvity-v-lytvi-yak-tse-vidbuvalosya-j-shho-ye-zaraz/>.